

Юрій Бриндіков,

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
(м. Хмельницький)

Yurii Bryndikov,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Khmelnytskyi National University
(Khmelnytskyi)
bryndik@i.ua
ID orcid.org/0000-0002-5621-2112

УДК 364-78:355.08
ББК 65.27+68

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОТРЕБИ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ, ЯКІ БУЛИ УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ

GROUNDING THE REQUIREMENTS FOR STRATEGICAL REHABILITATION OF SOLDIERS PARTICIPATING IN MILITARY ACTIONS

У статті проаналізовано вагомість цілеспрямованої професійної діяльності з військовослужбовцями, які були учасниками військових дій. Зосереджена головна увага на доцільності реабілітаційної діяльності з комбатантами. З методологічної точки зору доведено, що головні суперечності у зазначеному напрямку можна розв'язати на основі цілеспрямованої організації професійної реабілітаційної діяльності з комбатантами, яку мають проводити кваліфіковані фахівці в системі соціальних служб. Висловлено авторське бачення того, що військовослужбовці Збройних Сил України, які приймали участь у бойових діях, вимагають підвищеної соціальної уваги, організації системи комплексної реабілітації. З метою професійного проведення реабілітаційної діяльності з комбатантами необхідно розробити цілісну систему, що базується на трьох концептах: теоретичному, методологічному та практичному.

Ключові слова: комбатанти, реабілітація, суперечності, теоретичний, методологічний, практичний концепти.

The article analyzes the importance of purposeful professional activity with servicemen the combatants. The experience gained during the fighting has a negative impact on the combatants. As a result, after returning to a peaceful life, they often can not adapt to a peaceful life, they are not always understood by their relatives, they also have difficulty communicating, it is difficult to self-actualize and there are conflicts in their families. Often the combatants themselves can not cope with these changes, therefore they need qualified assistance, which involves the organization of rehabilitation activities.

Rehabilitation is considered as a complex of medical, psychological, pedagogical, professional, legal measures aimed at restoring or compensating for social relationships that have been inflicted or lost by the individual as a result of changes in the state of health, social status, loss of loved ones, training activities, social maladaptation, etc., They are accompanied by persistent disorder of the functions of the organism. The purpose of the rehabilitation activity is to create favorable conditions for the life of the combatants and is determined by the social policy of the state. In general, rehabilitation of the combatants is rather the complex and long-term process that should be carried out in special social institutions by a multidisciplinary team of specialists under the general auspices of a social worker.

From the methodological point of view, it has been proved that the main contradictions in this direction can be solved on the basis of a purposeful organization of professional rehabilitation activities with combatants, which should be carried out by qualified specialists in the system of social services. In order to carry out professional rehabilitation activities with combatants, it is necessary to develop a holistic system based on three concepts: theoretical, methodological and practical. From the standpoint of the theoretical concept, rehabilitation of the combatants involves a complex of medical, physical, psychological, pedagogical and social activities. The methodological concept envisages the justification of the organization of the complex rehabilitation of combatants, functioning in accordance with the principles of systemicity, integrity, consistency, and complexity. The practical concept covers the development of technology for the organization of rehabilitation of combatants based on the use of art therapy, gaming, training technology and innovative techniques.

Keywords: combatants, rehabilitation, contradictions, theoretical, methodological, practical concepts.

В статье проанализирована значимость целенаправленной профессиональной деятельности с военнослужащими, которые были участниками военных действий. Сосредоточено главное внимание на целесообразности реабилитационной деятельности с комбатантами. С методологической точки зрения доказано, что главные противоречия в указанном направлении можно решить на основе организации профессиональной реабилитационной деятельности с комбатантами, которую должны проводить квалифицированные специалисты в системе социальных служб. Высказано авторское видение того, что военнослужащие Вооруженных Сил Украины, которые принимали участие в боевых действиях, требующих повышенного социального внимания, организации системы комплексной реабилитации. Считаем, что с целью профессионального проведения реабилитационной деятельности с комбатантами необходимо разработать целостную систему, базирующуюся на трех концептах: теоретическом, методологическом и практическом.

Ключевые слова: комбатанты, реабилитация, противоречия, теоретический, методологический, практический концепты.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За даними управління Верховного комісара ООН у правах людини, станом на 15 березня 2017 року за період конфлікту на Сході України кількість загиблих сягає майже 10 000 осіб, ще біля 24 000 тисяч отримали поранення. Жертви продовжують невпинно зростати. Майже 290 тисяч осіб отримали статус учасника бойових дій. Кількість внутрішньо переміщених осіб за весь період конфлікту продовжувало зростати і на початок 2017 року склало більше 2 млн. чоловік. За даними міжнародної організації «Міжнародна ініціатива з розвитку дітей», Україна на 2016 рік входить до ТОП-10 країн світу за кількістю переселенців [2]. Усі наведені факти переконливо засвідчують потребу вираженої діяльності з усіма, хто відчув на власному досвіді усі жахиття військових дій. Однак, найбільше допомоги потребують військовослужбовці, які були учасниками військових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Відзначимо, що загальні аспекти до реабілітації представлені у роботах Л. Вакуленка, Т. Добровольської, М. Фролова, С. Харченка, Л. Яковлевої та ін. Психологічні чинники впливу бойових дій на стан особового складу проаналізовані у дослідженнях українських науковців О. Бойка, А. Бородія, В. Крайнюка, Є. Литвиновського, О. Макаревича, А. Романишина та ін. Доволі ґрунтовно нині вивчені правові аспекти у сфері реабілітації інвалідів у наукових публікаціях В. Андреева, Я. Безуглої, Н. Болотіної, А. Єгорова, П. Пилипенка, Л. Шумної та інших. У процесі аналізу означеного кола проблематики було з'ясовано, що психолого-педагогічні та соціальні аспекти реабілітаційної роботи з військовослужбовцями розглядали українські науковці В. Алещенко, В. Лесков, М. Маслова, Н. Пономаренко, О. Савченко, О. Хміляр, О. Шекера та інші.

Як доводять науковці [4; 7] при всій багатогранності військових конфліктів система допомоги та реабілітації спрямована на збереження психічного й соматичного здоров'я. У баченні С. Миронця, надання реабілітаційної допомоги для медиків, рятувальників, психологів та соціальних працівників повинна базуватися на: професіоналізмі, невідкладності, простоті, наступності, надійності, індивідуальності [5, с. 36]. Однак, зважаючи на той факт, що такі клієнти соціальних фахівців – як воїни, що були учасниками військових дій – комбатанти – є доволі новим, то існує чимало теоретичних та практичних аспектів, які доцільно з'ясувати.

Відзначимо й той факт, що попри наявність в Україні нормативно-правових документів щодо здійснення реабілітації (Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017 р.), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991/(нова редакція 2017 р.), «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» (2015 р.); Накази Міністра оборони України «Про затвердження довгострокової програми медичної реабілітації військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України» (2004 р.); «Про затвердження інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення у Збройних Силах України» (2011 р.); Розпорядження Кабміну «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО» (2015 р.)), жодних спеціальних норм щодо організації реабілітації комбатантів чинним законодавством, нажаль, не передбачено.

Формування мети статті. Мета статті – обґрунтувати потребу цілеспрямованої діяльності фахівців соціальних служб щодо реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями, які були учасниками бойових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед відзначимо, що наші дослідження узгоджуються з думкою О. Юркова про те, що військова служба у ЗСУ є доволі складною та «потребує від командирів глибоких знань закономірностей функціонування психіки особистості військовослужбовців» [9, с. 136]. Як доводять військові психологи П. Лісовський [3] та В. Ягупов [10] у тих військовослужбовців, які брали участь у бойових діях розвиваються такі вольові риси, як цілеспрямованість, сміливість, ініціативність, самостійність, витримка, рішучість, наполегливість. Усе це відбувається за рахунок: організації інтенсивної бойової підготовки; спеціальних тренувань зі зміною обставин, умов та засобів досягнення мети; розвитку мотиваційного компоненту; систематичного закріплення досвіду вольових дій на всіх етапах досягнення результатів.

Тобто, можемо констатувати, що специфіка служби військовослужбовців полягає в необхідності виконання професійних обов'язків в умовах, ускладнених впливом емоційних і фізичних стресових факторів, пов'язаних із бойовими діями, в зв'язку з чим вони можуть бути віднесені до групи ризику розвитку психічної дезадаптації. Виконання складних бойових завдань у військовослужбовців, як правило, супроводжується зниженням психологічних резервів організму, призводить до соціально-психологічних порушень життєдіяльності, несприятливих особистісних змін, які в подальшому негативно позначаються на загальному стані здоров'я, працездатності.

Травматичний досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на стан здоров'я військовослужбовців. Після повернення до мирного життя, вони переживають нові стреси пов'язані з соціальною адаптацією, нерозумінням близьких, труднощами в спілкуванні, професійному самовизначенні, самореалізації, створенням сім'ї тощо. Цей стан стає внутрішньою основою дезадаптації людини в суспільстві. З огляду на ці факти, військовослужбовці ЗСУ, які приймали участь у бойових діях, вимагають підвищеної соціальної уваги, організації системи комплексної реабілітації з боку фахівців соціальних служб. Процес інтеграції у суспільство передбачає поєднання медичної, соціальної, психологічної реабілітації. На жаль, існуюча в нашому суспільстві система заходів щодо реабілітації військовослужбовців, ветеранів бойових, учасників АТО має частковий та носить лише фрагментарний характер. Такий стан речей є результатом недосконалості системи соціального захисту цієї категорії населення, тоді як незадоволеність військовослужбовців своїм становищем у суспільстві, високий відсоток суїцидів, побутова невлаштованість, психологічне неблагополуччя є наслідком, з яким стикаються фахівці соціальних центрів, які працюють з комбатантами.

З урахуванням проведеного аналізу наукових джерел з проблеми організації та проведення реабілітаційної діяльності військовослужбовців, які були учасниками бойових дій нами було виявлено певні суперечності між:

- зростаючими вимогами до якості роботи спеціалізованих установ, що здійснюють комплексну реабілітацію військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях, і недостатнім забезпеченням реабілітаційних центрів фахівцями реабілітологами;
- необхідністю здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців які приймали участь у бойових діях, і відсутністю узгодженої діяльності мультидисциплінарної команди, яка б її здійснювала;
- наявністю в практиці соціальної роботи різноманітних форм, методів, технологій, засобів реабілітації і відсутністю відповідних компетентностей у фахівців щодо їх реалізації на практиці при здійсненні комплексної реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій;
- значним зростанням попиту на реабілітаційні послуги військовослужбовцям та реальним станом їх надання цій категорії клієнтів;
- наявністю зарубіжного досвіду здійснення реабілітаційної діяльності військових в умовах конфліктів і складністю його адаптації до вітчизняних умов.

Усі означені суперечності можна розв'язати на основі цілеспрямованої організації професійної реабілітаційної діяльності з комбатантами кваліфікованими фахівцями в системі соціальних служб.

У своєму дослідженні ми брали до уваги сучасні положення про реабілітаційну діяльність, яка розглядається як «комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок змін стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації та ін., які супроводжуються стійкими розладами функцій організму» [1, с. 168]. Мета реабілітаційної діяльності полягає у створенні сприятливих умов для життєдіяльності військовослужбовців Збройних Сил України, що приймали участь у бойових діях й визначається соціальною політикою держави. У цілому, реабілітація комбатантів є доволі складним та довготривалим процесом, який має здійснюватися в спеціальних соціальних установах мультидисциплінарною командою фахівців під загальною егідою соціального працівника.

Відзначимо, що нині найбільш вивченою є психологічна реабілітація воїнів після наслідків бойових дій у кризовий період війни на Сході України. До прикладу, як доводить О. Христюк «психологічна реабілітація – це специфічний вид психологічної допомоги, що надається воїнам, які переживають або гострі реакції на актуальний стрес, або загострення відтермінованих негативних психічних наслідків, відтермінованих реакцій та розладів, що зумовлені раніше пережитим, як правило, психотравмуючим бойовим стресом» [8, с. 86]. Однак, поза увагою науковців залишаються інші види реабілітаційної діяльності з комбатантами. З огляду на це, у практичному аспекті ми прагнули розробити цілісну концепцію практичної діяльності з комбатантами, сутність якої полягає в розкритті системи комплексної реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій, що має базуватися на трьох концептах (методологічному, теоретичному й технологічному) та спрямована на оптимізацію практичної діяльності фахівців соціальних структур з урахуванням особливостей життєдіяльності військовослужбовців, специфіки військової професії, а також умов ефективності її здійснення.

Зокрема, у нашому баченні, з позиції теоретичного концепту організації реабілітаційної діяльності комбатантів передбачає комплекс координування заходів медичного, фізичного, психологічного, педагогічного, соціального характеру, спрямованих на найбільш повне відновлення здоров'я, психологічного, соціального та морального статусу і працездатності військовослужбовців, які втратили ці здібності під час бойових операцій. Тоді як методологічний концепт передбачає обґрунтування системи організації комплексної реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, учасників бойових дій, що функціонує згідно з принципами системності, цілісності, послідовності, комплексності, своєчасності, неперервності, активності, законності, обґрунтованості, взаємодії й координації, удосконалення, економічності, що зумовило дві групи компонентів системи: структурні компоненти (визначають структуру системи комплексної реабілітації військовослужбовців Збройних Сил) і функціональні (відображають практичні шляхи її реалізації). З методичної точки зору для організації комплексної реабілітації військовослужбовців необхідно дотримуватися етапності та алгоритмічності. У свою чергу, практичний концепт передбачає впровадження комплексного підходу до розробки технології організації та здійснення реабілітаційної діяльності військовослужбовців ЗСУ, які приймали участь у бойових діях, на основі активного використання арт-терапевтичних, ігрових, тренінгових технологій та інноваційних методик.

У процесі більш ґрунтовного вивчення означеного кола питань, було встановлено, що нині до найбільш перспективних методів реабілітації науковці відносять: психоедукацію, стабілізацію (техніки заземлення, техніки релаксації), роботу з травмою та адаптацію до змін у житті. До прикладу з психологічної точки зору методика дзеркальної терапії – «Дзеркальний зоровий зворотній зв'язок», запропонована в 1995 р. професором кафедри психології Каліфорнійського університету в Сан-Дієго (США) Рамачандром особливо актуальна у зв'язку з подіями на Сході України і збільшенням кількості військових із ампутованими кінцівками.

Нині методика успішно застосовується для лікування пацієнтів, яких турбують фантомні болі після перенесеної ампутації кінцівки. Фантомний біль – пекуче болісне відчуття в ампутованій кінцівці, що виникає у пов'язаній з нею дієздатній ділянці мозку. Принцип методики полягає в наступному: для роботи необхідне дзеркало достатньо великого розміру, яке розташовують так, щоб було у ньому видно здорову кінцівку. Пацієнт рухає кінцівкою і дивиться виключно на її відображення. Мозок починає сприймати відображену кінцівку як реально існуючу ампутовану. Це призводить до активації відповідних моторних ділянок кори головного мозку. Як свідчить практика, такі щоденні сеанси протягом кількох тижнів значно послаблюють фантомний біль.

У практичному аспекті, як доводить Д. Романовська та О. Ілащук [6], важливим етапом реабілітації є також залучення учасників військових дій із втраченими кінцівками до активної групової роботи. Така групова психотерапевтична діяльність суттєво допомагає їм адаптуватися до мирного життя, повертає колишнього військовослужбовця в родину та допомагає активно взаємодіяти з суспільством.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Серед надзвичайних ситуацій особливе місце займають військові конфлікти, що супроводжуються веденням активних військових дій. У тих військовослужбовців, які були учасниками військових дій спостерігаються суттєві зміни в життєдіяльності й поведінці. Після повернення до мирного життя вони досить часто не можуть адаптуватися до мирного життя, їх не завжди розуміють родичі та близькі, виникають труднощі в спілкуванні, важко самореалізуватися. Доволі часто з цими змінами самотужки комбатанти впоратися неможуть, тому потребують кваліфікованої допомоги, що передбачає організацію реабілітаційної діяльності. Отже, військовослужбовці Збройних Сил України, які приймали участь у бойових діях, вимагають підвищеної соціальної уваги, організації системи комплексної реабілітації. З метою професійного проведення реабілітаційної діяльності з комбатантами необхідно розробити цілісну систему, що базується на трьох концептах: теоретичному, методологічному та практичному.

Перспективи наших подальших розвідок будуть спрямовані на аналіз соціально-педагогічних та акмеолого-психологічних умов, що дозволять суттєво вдосконалити реабілітаційну діяльність комбатантів в системі соціальних служб.

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсам, 2013. – 536 с.
2. Інтернет ресурс. Режим доступу. <http://www.presstv.ir/detail/obama-couldtrigger-world-war>.
3. Лісовський П. М. Військова психологія : методологічний аналіз : навчальний посібник. / П. М. Лісовський – К. : Кондор-Видавництво, 2017. – 290 с.
4. Миронець С. М. Особливості психологічного забезпечення міжнародних гуманітарних місій Тези на конференцію рятувальників / С.М. Миронець // Матеріали 16-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників (23-24 вересня 2014 р.) К. : ІДУЦЗ, 2014. – 193 с.
5. Миронець С. М. Сучасні проблеми психологічної допомоги та захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів / С. М. Миронець // Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Мукачєво, 17-18 травня 2017 р.) / Ред. кол. : Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2017. – С. 35–37.
6. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор. : Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 133 с.
7. Рева Г. В. Український соціум: загрози екстремальних ситуацій : монографія / Г.В. Рева, В.К. Врублевський, В.П. Ксьонзенко, І.В. Мариніч // За ред. проф. В.К. Врублевського. – К. : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2003. – 206 с.
8. Христюк О. Л. Особливості психологічної реабілітації бійців із втраченими кінцівками / О. Л. Христюк // Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Мукачєво, 17-18 травня 2017 р.) / Ред. кол. : Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2017. – С. 86–88.
9. Юрков О. С. Розвиток особистості військовослужбовця у військовій діяльності / О. С. Юрков // Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Мукачєво, 17-18 травня 2017 р.) / Ред. кол. : Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2017. – С. 136–138.
10. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник / В. В. Ягупов. – К. : ТанDEM, 2004. – 656 с.

Reference

1. Entsyclopedia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery. – 2-he vydannia / Za zah. red. prof. I.D. Zvierievoi. – Kyiv, Simferopol : Universam, 2013. – 536 s.
2. Internet resurs. Rezhym dostupu. <http://www.presstv.ir/detail/obama-couldtrigger-world-war>.
3. Lisovskyi P. M. Viiskova psykholohiia : metodolohichniy analiz : navchalnyi posibnyk. / P. M. Lisovskyi – K. : Kondor-Vydavnytstvo, 2017. – 290 s.
4. Myronets S. M. Osoblyvosti psykholohichnoho zabezpechennia mizhnarodnykh humanitarnykh misiï Tezy na konferentsiiu riatuvalnykiv / S.M. Myronets // Materialy 16-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii riatuvalnykiv (23-24 veresnia 2014 r.) K. : IDUTsZ, 2014. – 193 s.
5. Myronets S. M. Suchasni problemy psykholohichnoi dopomohy ta zakhystu naseleння v umovakh nadzvychainykh sytuatsii ta zbroinykh konfliktiv / S. M. Myronets // Psykholoho-pedahohichniy osoblyvosti rozvytku osobystosti v osvithnomu prostori : zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Mukachevo, 17-18 travnia 2017 r.) / Red. kol. : T.D. Shcherban (hol.red.) ta in. – Mukachevo : Vyd-vo MDU, 2017. – S. 35–37.
6. Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykholohichni aspekty. Metodychnyi posibnyk / Upor. : D.D. Romanovska, O.V. Ilyashchuk. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2014. – 133 s.
7. Reva H. V. Ukrainskyi sotsium: zahrozy ekstremalnykh sytuatsii : monohrafiia / H.V. Reva, V.K. Vrublevskyi, V.P. Ksonzenko, I.V. Marynich // Za red. prof. V.K. Vrublevskoho. – K. : Informatsiino-vydavnychiy tsentr «Intelekt», 2003. – 206 s.
8. Khrystiuk O. L. Osoblyvosti psykholohichnoi reabilitatsii biitsiv iz vtrachenymy kintsivkamy / O. L. Khrystiuk // Psykholoho-pedahohichniy osoblyvosti rozvytku osobystosti v osvithnomu prostori : zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Mukachevo, 17-18 travnia 2017 r.) / Red. kol. : T.D. Shcherban (hol.red.) ta in. – Mukachevo : Vyd-vo MDU, 2017. – S. 86–88.
9. Iurkov O. S. Rozvytok osobystosti viiskovosluzhbovtsia u viiskovii diialnosti / O. S. Yurkov // Psykholoho-pedahohichniy osoblyvosti rozvytku osobystosti v osvithnomu prostori : zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Mukachevo, 17-18 travnia 2017 r.) / Red. kol. : T.D. Shcherban (hol.red.) ta in. – Mukachevo : Vyd-vo MDU, 2017. – S. 136–138.
10. Iahupov V. V. Viiskova psykholohiia : pidruchnyk / V. V. Yahupov. – K. : Tandem, 2004. – 656 s.